

Súkromné právo v historickom kontexte Slovenska

Private law in the historical context of Slovakia

Martin Skaloš

Kľúčové slová:

ABGB, obyčajové právo, súkromné právo, občianske právo, občiansky zákonník, Československá republika, rekodifikácia občianskeho práv.

Key words:

ABGB, common law, private law, civil law, Civil Code, Czechoslovak Republic, recodification of civil law.

Úvod

Občianske právo predstavuje základ každého právneho poriadku, pričom upravuje základné osobné a majetkové vzťahy medzi občanmi, a to v kontexte existencie pojmu fyzických a právnických osôb, ich právnej spôsobilosti, rodinných vzťahov, dedičských vzťahov, vecných práv (najmä vlastníckeho práva) a záväzkových vzťahov (rôzne typy zmlúv uzatvárané medzi občanmi).

Pojem „občianske“ sa používa už od čias Francúzskej revolúcie a prijatia Napoleonovho Code civil. Inak sa v prostredí českých krajín používal pojem „mestské“ práva a na území Slovenska v uhorských podmienkach sa hovorilo iba o všeobecnom súkromnom práve. Pojem občianske právo sa na Slovensku objavil až v roku 1950 v súvislosti s prijatím prvého občianskeho zákonníka platného na území Slovenska. V českých krajinách sa hovorilo o občianskom práve už vďaka existencii rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka (ABGB) z roku 1811, ktorý v českej časti Československa platil až do roku 1950¹.

1. Medzivojnové obdobie

Vývoj občianskeho práva na bývalom území Československa bol ovplyvnený právnym poriadkom Rakúsko-uhorskej monarchie, pretože na základe zákona č. 11/1918 Zb. z. a n. bolo v podstate recipované dovtedajšie občianske právo platné v Čechách a na Slovensku, t.j. v Čechách platil naďalej rakúsky Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 a na Slovensku pôvodom uhorské obyčajové právo a ostatné občianskoprávne predpisy prijaté v Uhorsku. Tento právny dualizmus platil až do roku 1950, kedy dochádza nielen v oblasti súkromného (občianskeho), ale aj v oblasti verejného práva k unifikácii a kodifikácii právneho poriadku.

1.1. Obdobie prvej Československej republiky

Dualizmus práva v Československu sa prejavoval v tom, že v českých krajinách platili rakúske, na Slovensku uhorské právne predpisy, t.j. zákony, nariadenia, obyčajové právo, kuriálne, decízne právo, ako aj právna prax v stave, v akom platili k 28. októbru 1918. Kým v českých krajinách platil napríklad Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811, mierne zmodernizovaný novelami z rokov 1914, 1915 a 1916, ako aj rakúsky Obchodný zákonník č. 1/1863 r. z., na Slovensku a Podkarpatskej Rusi sa zachovalo uhorské všeobecné súkromné právo prevažne obyčajového charakteru so základom obsiahnutým v Tripartite z roku 1514 a v pravidlách Judexkuriálnej konferencie z roku 1861, a tiež uhorský Obchodný zákonník – zák. čl. 37/1875.

Dualizmus práva spôsoboval nemalé ťažkosti a problémy nielen pri aplikácii recipovaných noriem, ale aj pri používaní nových, jednotných predpisov.

Podľa čl. II. citovanej recepčnej normy mala byť recepcia bývalého práva iba dočasným riešením, do skorého prijatia unifikovaného a kodifikovaného československého občianskeho práva.

Prevzaté, pôvodom rakúske a uhorské, občianske právo sa však v podmienkach Československa v závislosti od nových spoločenských potrieb neustále menilo a dopĺňalo. Tak došlo k novelizácii manželského práva (zákon

¹ Vojáček L. Československé právne dejiny / L. Vojáček, J. Kolárik, T. Gábriš. – Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2011. – S. 121–122.

č. 320/1919 Zb.z. a n.) a k uzákoneniu pozemkovej reformy (záborový zákon č. 215/1919 Zb.z. a n., prídellový zákon č. 81/1920 Zb.z. a n. a náhradový zákon č. 329/1920 Zb.z. a n.). Taktiež bol prijatý aj autorský zákon (1926), zákon o osvojení (1928), zákon o poisťnej zmluve (1934) a ďalšie².

Prijaté boli len čiastkové úpravy smerujúce k modernizácii a unifikácii niektorých oblastí. Závažné úpravy zaznamenala oblasť rodinného práva, pričom prvou významnou právnou normou bol zákon č. 320/1919 Zb.z. a n., ktorým sa upravila forma uzavierania manželstva takým spôsobom, že sa zaviedol fakultatívny sobáš, buď cirkevný alebo štátny (skrátene sa tento zákon nazýval ako Manželská novela s platnosťou od 14.7.1919).

Prijatie tohto predpisu zjednotilo úpravu uzatvárania manželstva v českých krajinách a na Slovensku, kde predchádzajúca úprava poznala iba možnosť povinného sobáša v štátnych orgánoch, po ktorom mohol nasledovať cirkevný sobáš.

Podarilo sa tiež dosiahnuť rozlučiteľnosť manželstva bez ohľadu na náboženskú príslušnosť manželov, najmä katolíkov a tým ukončiť rozširovanie veľkého počtu tzv. matrikových manželstiev, ktoré boli boľavým problémom rakúskeho manželského práva³.

Zákon č. 4/1931 Zb. z. o ochrane osôb oprávnených požadovať výživu, výchovu alebo zaopatrenie tzv. alimentálny kódex, uložil zaviazaným osobám zárobkovú povinnosť a ustanovil exekučné prostriedky a občianskoprávne a trestné sankcie za naplnenie alimentáčnych povinností, a to do konca aj voči tretím osobám, ktoré podporovali obidenie alebo marenie týchto predpisov.

K prvým osobitným právnym normám čiastočne zasahujúcich do oblasti občianskeho práva patril zákon č. 447/1919 Zb.z. a n., ktorým sa znížila hranica plnoletosti pri dosiahnutí 21 rokov, a to na celom území štátu, a zákon č. 71/1922 Zb. z. a n. o sťahovaní nepľnoletých do cudziny, ako aj zákon č. 256/1921 Zb.z. a n. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských⁴. Spoločným znakom týchto právnych noriem bolo zvýšenie vplyvu štátu do rozhodovania o právnom a faktickom postavení detí.

V oblasti osobného práva sa po vzniku ČSR odstránili výsady pohlavia, rodu a povolania, zaviedla sa sloboda náboženského vyznania. Vzhľadom na to, že v slovenskom súkromnom práve pre bývalých šľachticov a honoraciórov platilo čiastočne iné súkromné právo ako pre ostatných občanov, bol vydaný zákon č. 179/1924 Zb.z. a n. o zrušení rodinných fideikomisov, ktorým sa majetkové spoločenstvo likvidovalo dohodou medzi jeho zainteresovanými členmi. Týmto spôsobom sa bývalý šľachtický majetok stával voľným majetkom, s ktorým mohol jeho držiteľ voľne disponovať.

V oblasti osobného práva nastali väčšie zmeny, keď sa v rokoch 1920–1938 postupne prijali právne normy, ktorými sa upravilo konanie ohľadom vyhlásenia za mŕtveho u účastníkov I. svetovej vojny a zmenili sa predpisy, týkajúce sa nadobudnutia a straty štátneho občianstva, zrušili sa ustanovenia o cirkevnej prekážke manželstva, upravili sa pravidlá v obmedzení otcovskej moci, zriadili justičné úrady poručnícke, regulovalo sa zabezpečenie sirotského majetku, likvidovali sa poručenské pokladnice a zrušila sa inštitúcia rodinnej rady. Zákonom č. 56/1928 Zb.z. a n. o osvojení sa jednotne upravili predpisy na území celej republiky.

V oblasti vlastníckeho práva sa zrušili dočasné predpisy o voľnom nakladaní s nehnuteľnosťami a upravili sa predpisy o vyvlastňovaní nehnuteľností. V roku 1927 bola vykonaná kodifikácia katastrálneho práva zákonom č. 177/1927 Zb.z. a n. o pozemkovom katastri a o jeho vedení.

V oblasti obligačného práva sa vydalo viac právnych noriem, upravujúcich pracovnú úpravu a mzdové pomery domáckej práce, zákony o kolektívnych zmluvách, predpisy o služobných a pracovných zmluvách a pod. Taktiež sa upravili aj predpisy o súdnom depozite, o predkupnom práve v rámci stavebného ruchu, o ochrane nájomníkov a drobných poľnohospodárskych árendátorov, zjednotili sa predpisy o služobnej zmluve.

Aj v oblasti autorského práva zdedila ČSR dve rozdielne právne úpravy, pričom už v roku 1919 začali práce na kodifikácii autorského práva a v roku 1926 bol prijatý zákon č. 218/1926 Zb. z. a n. o autorskom práve na literárne, umelecké a fotografické diela.

² Lazar J. Základy občianskeho hmotného práva I / J. Lazar a kol. – 2. preprac. vyd. – Bratislava : Iura Edition, 2004. – S. 44.

³ Mosný P. Dejiny štátu a práva na území Slovenska / P. Mosný, L. Hubenák, M. Skaloš. – Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2010. – S. 241–242.

⁴ Hubenák L. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1918–1945 / L. Hubenák. – Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 1998. – S. 113.

Snaha o unifikáciu právneho poriadku Československej republiky samozrejme nebola jediným dôvodom, prečo ihneď v roku 1919 na ministerstve spravodlivosti boli zahájené prípravné práce. Do práce sa zapojilo aj novo zriadené ministerstvo unifikácie. V rámci unifikačných a kodifikačných prác sa pripravoval aj nový občiansky zákonník.

Po vydaní recepčnej normy sa právo na území republiky postupne menilo dopĺňaním a prijímaním nových už unifikovaných právnych noriem, československými zákonmi, nariadeniami a praxou Najvyššieho súdu ČSR. Súdnou praxou sa postupne menilo aj platné obyčajové právo na Slovensku, pričom sa do určitej miery, najmä však pôsobením českých sudcov prispôsobovalo predpisom platným v českých krajinách.

V prvom desaťročí prvej republiky sa v oblasti občianskeho práva o unifikácii a novelizácii predovšetkým len diskutovalo, a tak výsledky boli len nepatrné.

Práce na revízii občianskeho práva sa zintenzívnili až začiatkom tridsiatych rokov. Ministerstvo spravodlivosti spoločne s ministerstvom unifikácii sa sústredilo na superrevíziu vypracovaných čiastočných osnov občianskeho zákonníka, zameranú na zjednotenie občianskeho práva. Týmto spôsobom vznikol koncom roka 1930 návrh textu zákonníka a jeho dôvodovej správy, ktorú ministerstvo spravodlivosti vydalo roku 1931 tlačou pod názvom Zákon, ktorým sa vydáva všeobecný zákonník občiansky, diel I. Text zákona, diel II. Dôvodová správa⁵.

Sama superrevízna komisia považovala návrh len za úpravu či zmodernizovanie textu rakúskeho Občianskeho zákonníka s tým, že ho doplnila, resp. opravila podľa noviel vydaných po roku 1914. K výraznejším zmenám sa teda nechcelo pristúpiť. Táto osnova sa stala podkladom Vládneho návrhu zákona, ktorým sa vydáva občiansky zákonník z roku 1937. Vládny návrh tohto kódexu koncepčne a najmä obsahovo vychádzal z rakúskeho Občianskeho zákonníka, pričom jeho prijatie parlamentom zabránilo rozbitie Československa – vyhlásenie Slovenského štátu a následný vznik Protektorátu Čechy a Morava.

1.2. Obdobie Slovenského štátu

Po svojom konstituovaní prevzal Slovenský štát zákonom č. 1/1939 Sl.z. celý vtedajší právny poriadok so zmenami, ktoré vyplývali z vytvorenia samostatného štátu, pričom nielenže bol prevzatý právny poriadok z predmníchovskej ČSR, ale počas celej existencie Slovenského štátu nedošlo v jednotlivých odvetviach právneho poriadku k podstatnejším zmenám. Možno povedať, že s výnimkou vlastníckych vzťahov platilo naďalej občianske, rodinné, obchodné a zmenkové právo bez podstatných legislatívnych zmien.

Jediným najväčším zákonodarným počinom v období Slovenského štátu bolo prijatie tzv. Židovského kódexu (vl. nar. č. 198/1941 Sl.z. z 9.9.1941 o právnom postavení Židov). Tento Židovský kódex svojím obsahom zasahoval do oblasti súkromného práva a to obmedzeniami v oblasti úpravy, vzniku aj zániku manželstva, majetkových dispozícií, núteného odnímania vlastníctva a pod⁶.

V súlade s požiadavkami cirkevných kruhov vychádzajúcich zo zásad kresťanského učenia a kresťanskej morálky sa pripravovala reforma manželského práva charakterizovaná zavedením obligatórneho cirkevného sobáša a sťažením rozluky manželstva sprísnením jej predpokladov.

V manželskom práve došlo k zmenám v úprave podmienky uzatvárania sobášov a podmienky rozluky manželstva v súvislosti s protižidovskými opatreniami, sťažili sa procesné podmienky rozluky manželstva zakotvením obligatórneho zmierovacieho konania v príprave i v samotnom spore, manželské spory sa vyňali z rozhodovania samosudcu a prideliť senátom krajského súdu s vylúčením verejnosti (zák. č. 41/1943 Sl.z.). Naproti tomu sa mala uľahčiť rozluka miešaných manželstiev (kresťansko-židovských).

Vojnové udalosti si vyžiadali zákon č. 160/1943 Sl.z. o náhrade škody spôsobenej nepriateľskými bojovými činmi, podľa ktorého mal štát poskytovať náhradu škody na zdraví a na živote, ako aj na nehnuteľnostiach, hnuťnosťach a vecných právach.

Do majetkového práva hlboko zasiahol aj zákon č. 46/1940 Sl.z. z 22.2.1940 o pozemkovej reforme, ktorým sa mala riešiť komplexne pozemková držba. Pozemková reforma mala dať pôdu, ktorá sa nachádzala v rukách nekresťanov a neslovákov do rúk slovenských roľníkov a napraviť aj nedostatky československej pozemkovej

⁵ Bianchi L. Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848–1945 / L. Bianchi. – Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973. – S. 44.

⁶ Vlček E. Československé dejiny štátu a práva 1918–1960 / E. Vlček, P. Mates, K. Schelle. – Brno : Univerzita J.E. Purkyně, 1988. – S. 146.

reformy. V roku 1942 bolo prijaté aj vládne nariadenie s mocou zákona č. 151/1942 Sl.z. z 8.7.1942 o konfiškovaní majetku vystahovaných Židov.

2. Vývoj občianskeho práva od roku 1945 do roku 1989

Na jeseň 1945 sa v Československu začala prvá etapa znárodňovania. Na základe prezidentských dekrétov č. 100-103/1945 Zb. boli poštátnené bane, hutí, energetické závody, ťažký a kľúčový priemysel, banky a poisťovne. Tým, že sa v rukách štátu hromadilo čoraz viac majetku, fakticky sa zásadne menila aj štruktúra občianskoprávných vzťahov (najmä vzťahov vlastníckych), hoci základné normy občianskeho práva sa zásadne nemenili⁷.

Ideologickým východiskom pre legislatívny vývoj občianskeho práva, rovnako ako pre ďalšie odvetvia práva, sa stala Ústava 9. mája, prijatá v ten istý deň v roku 1948⁸. Na jej základe sa začal proces výstavby nového právneho poriadku Československej republiky, ktorý mal reflektovať víťazstvo robotníckej triedy a zabezpečiť podmienky pre reformu spoločnosti v zmysle ideologických téz marxizmu-leninizmu. Formálne bol tento proces tzv. právnickej dvojročnice naštartovaný vládnym uznesením zo 7. júla 1948, ktorým bolo ministrom spravodlivosti Alexandrovi Čepičkovi uložené dokončenie príprav zákonných predlôh pre rekonštrukciu československého právneho poriadku, a to do 1. septembra 1950. Tým bola naštartovaná tiež výstavba nového občianskeho práva, ktoré malo svojím obsahom zodpovedať programovým základom predstaveným v preambule i článkoch Ústavy 9. mája.

2.1. Občiansky zákonník a občiansky súdny poriadok z roku 1950

Vyústením právnickej dvojročnice v oblasti občianskeho práva sa stal nový Občiansky zákonník vydaný pod číslom 141/1950 Zb. (z 25. októbra 1950) a účinný od 1. januára 1951. Jeho vydaním došlo konečne k zjednoteniu občianskoprávnej úpravy na celom území Československa, keď dovtedajší Všeobecný občiansky zákonník na základe recepcie neplatil na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

Na novom kódexe sa zreteľne prejavovala vnútená sovietskizácia nášho právneho poriadku, aj keď na druhej strane ešte nie tak výrazne ako v iných právnych predpisoch toho i neskoršieho obdobia. Zákonník ešte v pomerne rozsiahlej miere rešpektoval súkromné vlastníctvo, upravoval niektoré zmluvné typy, ktoré boli neskôr dôsledne potlačované, formálne neodlišoval právnu reguláciu vzťahov medzi občanmi a organizáciami atď. Na druhej strane vychádzal z koncepcie užšieho majetkového práva. Neboli do neho teda poňaté ustanovenia, týkajúce sa rodinného, družstevného a pracovného práva, ktoré upravili osobitné predpisy. Tak už v roku 1949 vyšiel zákon o práve rodinnom (č. 265 Zb.), ktorý z rodinného práva vytvoril samostatné právne odvetvie, a rýchlo bol vydaný aj zákon o roľníckych družstvách. Súčasťou Občianskeho zákonníka sa naopak stali ustanovenia skôr patriace do práva obchodného, ako napríklad o prokúre, nekalej súťaži, nákladnej zmluve atď. Niektorí autori tento stav označovali za komercializáciu občianskeho práva v technickom zmysle.

Nový Občiansky zákonník bol postavený predovšetkým na princípe unifikácie, teda odstránenia dvojkoľajnosti československého právneho poriadku, prežívajúci ako pozostatok recepcie práva rakúsko-uhorskej monarchie prvou republikou v roku 1918. Ďalej vychádzal z preferencie a osobitnej ochrany socialistického vlastníctva, čím sa myslelo spoločenské vlastníctvo. Odstránil prednosť záujmov jednotlivcov pred záujmami spoločnosti. Zavrhol tiež delenie práva na právo súkromné a verejné, zrušil osobitné odvetvie obchodného práva a občianske právo poňal len ako majetkové právo⁹.

V osobnom práve už zákon č. 266/1949 Zb. stanovil hranicu plnoletosti (plnej spôsobilosti na právne úkony) na 18 rokov v súlade s hranicou aktívneho volebného práva podľa Ústavy 9. mája. Podľa Občianskeho zákonníka z roku 1950 kto bol mladší než šesťročný, bol na právne úkony celkom nespôsobilý, a za neho konal jeho zákonný zástupca. Kto dovŕšil šiesty rok, bol sám spôsobilý len na právne úkony, ktoré boli výlučne na jeho prospech, a na uzavieranie zmlúv, pri ktorých sa plní hneď pri ich uzavretí a ktoré sú primerané tomuto veku. Kto bol celkom pozbavený svojprávnosti alebo pre duševnú poruchu nebol vôbec schopný obstarat' si svoje veci sám, bol na právne úkony celkom nespôsobilý, a za neho konal jeho zákonný zástupca. Kto bol pozbavený svojprávnosti len čiastočne alebo pre duševnú poruchu nebol schopný obstarat' si sám náležite svoje veci, čo do spôsobilosti na právne úkony bol rovný tomu, kto dovŕšil pätnásť rok. Okrem fyzických osôb upravoval aj existenciu právnic-

⁷ Lazar J. Základy občianskeho hmotného práva I / J. Lazar a kol. – 2. preprac. vyd. – Bratislava : Iura Edition, 2004. – S. 47.

⁸ Ústavný zákon č. 150/1948 Zb., Ústava Československej republiky.

⁹ Skaloš M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989 / M. Skaloš. – Banská Bystrica : PrF UMB, 2011. – S. 293–294.

kých osôb, aj keď tento pojem bližšie nešpecifikoval. V § 21 len naznačil, že sa jednalo najmä o dobrovoľné organizácie a národné a komunálne podniky, ktorým poskytoval osobitnú ochranu. Keďže v uvedenom ustanovení Občiansky zákonník zakotvil jednoznačnú preferenciu socialistických právnických osôb, porušil tým základnú zásadu právnej rovnosti fyzických a právnických osôb.

Pri vymedzení vlastníctva vychádzal zákonodarca zo sovietskeho poňatia obsiahnutého v sovietskych právnych predpisoch a včleneného už do Ústavy 9. mája. Rozoznával tri druhy vlastníctva: socialistické, ktoré malo byť formou štátneho vlastníctva (národný majetok) alebo vlastníctva družstevného, osobné a súkromné. Chránené bolo len osobné vlastníctvo, ktoré zahŕňalo hlavne predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou. Na rozdiel od ústavy už nehovoril o tzv. komunálnom vlastníctve. Štátne vlastníctvo, ktoré bolo označené za vyššiu formu socialistického vlastníctva, tvorili predovšetkým predmety vypočítané v § 147–148 ústavy (tzv. obligatórne štátne vlastníctvo), ako aj tie, ktoré nadobudol štát akýmkoľvek iným spôsobom.

V rámci vecného práva nový Občiansky zákonník z roku 1950 vychádzal zo zásady obsiahnutej už v ústave z roku 1948, že z vlastníctva plynú pre vlastníka nielen práva ale aj povinnosti, a to hlavne neškodiť záujmom spoločnosti a usmerniť výkon vlastníckeho práva podľa jednotného hospodárskeho plánu. Zvýšená ochrana sa poskytovala socialistickému vlastníctvu ako hospodárskej základni spoločnosti. Výrobné prostriedky mohli byť podľa ústavy len v socialistickom vlastníctve, teda len národným alebo družstevným majetkom¹⁰.

Veci v právnom zmysle boli ovládateľné hmotné predmety a prírodné sily, ktoré slúžia ľudskej potrebe. Definícia nehovorí, či človek je vecou, na rozdiel od prvorepublikovej úpravy. Súčasťou veci bolo všetko, čo k nej podľa jej povahy patrí a nemôže byť oddelené tak, aby sa tým vec alebo jej oddeliteľná časť nepoškodila alebo podstatne neznehodnotila. Minimalisticky zjednodušená bola právna úprava inštitútu držby a vydržania. Veľký zásah poznamenal inštitút akcesie v oblasti prírastku stavby voči pozemku. Zásada superficies solo cedit bola zrušená (§ 25, 155), čo vyvolalo nutnosť legislatívne kvalifikovať stavbu ako nehnuteľnosť (§ 26), keď do tej doby bola považovaná za súčasť nehnuteľnosti, t. j. pozemku. Podľa § 155 vlastníkom stavby môže byť osoba rozdielna od vlastníka pozemku. Opustenie tejto zásady bolo zdôvodnené kolektivizáciou vidieka, zakladaním roľníckych družstiev, ktoré hospodárili na pozemkoch, ku ktorým zostalo vlastnícke právo ich pôvodným vlastníkom. Navyše Občiansky zákonník zaradil stavby samej osebe medzi nehnuteľnosti, čím sa rozišiel s úpravou ABGB, ktorá za nehnuteľnosti pokladala iba pozemky. Opustila sa tiež dvojfázovosť nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam, ktorá vyžadovala zápis do katastra nehnuteľností. Po novom sa vlastnícke právo prevádzalo už samotnou zmluvou, pretože účinky prevodu nehnuteľnosti zákonník viazal na perfekciu zmluvy a zápisu do pozemkových kníh priznal len deklaratórne účinky (§ 111). To viedlo k degradácii významu katastra nehnuteľností. K cudziemu pozemku bolo možné nadobudnúť právo stavby – na jeho zriadenie zmluvou bolo potrebné privolenie okresného národného výboru. Predmetom právneho pomeru mohlo byť aj právo, pokiaľ to povaha ich oboch pripúšťala; v týchto prípadoch platili primerane ustanovenia o právnych pomeroch, predmetom ktorých sú veci. Práva k nehnuteľnostiam sa spravovali ustanoveniami o veciach nehnuteľných.

Držbu Občiansky zákonník chápal omnoho užšie než predchádzajúca právna úprava, pretože rozlišoval len držbu oprávnenú a neoprávnenú a oprávnenému držiteľovi poskytoval proti tretím osobám zásadne rovnaké práva ako vlastníkovi. Nakoniec namiesto predchádzajúceho delenia na služobnosti a vecné bremená zaviedol jednotný inštitút vecných bremien, patriaci medzi vecné práva k cudzej veci.

Rovnako v časti upravujúcej záväzkové právo sa nový Občiansky zákonník podstatne odlišoval od staršej úpravy. Zaviedol niektoré nové zmluvné typy a navyše do nej boli zahrnuté niektoré zmluvy, ktoré skôr upravoval obchodný zákonník. Občiansky zákonník mal platiť priamo aj pre oblasť hospodárskych vzťahov medzi socialistickými organizáciami, preto obsahoval v rámci záväzkového práva aj úpravu hospodárskych zmlúv, zmluvy zasielateľskej, nákladnej a pod. Záväzky vznikali buď z vykonávania jednotného hospodárskeho plánu, z právnych úkonov, najmä zo zmlúv, ďalej zo spôsobenia škody, z bezdôvodného obohatenia a z iných v zákone uvedených skutočností.

V oblasti dedičského práva zákonodarca na prvom mieste zdôraznil skutočnosť, že celá konštrukcia smeruje k upevneniu rodiny v užšom slova zmysle. Preto sa preferovalo dedenie zo zákona, teda intestátna postupnosť, čo sa prejavilo najmä na tom, že bola zrušená konštrukcia tzv. ležiacej pozostalosti (*haereditas iacens*) a dedičstvo sa nadobúdalo už smrťou poručiteľa a že neboli prevzaté formy ústneho závetu, vzájomné testamenty a

¹⁰ Dvořák J. K některým otázkám vývoje občanského práva / J. Dvořák // Soukup L. Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990 / L. Soukup. – Praha : Karolinum, 2002. – S. 235.

manželské zmluvy. Prednostné postavenie teda mali zákonní dediči, ktorých okruh bol užší než predtým (bol obmedzený len na najbližších príbuzných). Dedičstva sa bolo možné vopred zrieknuť písomnou zmluvou s poručiteľom; kto sa zriekal dedičstva, mohol tak urobiť aj s účinkom pre svojich potomkov. Dedenie zo závetu bolo skôr výnimkou. Závet bol jedinou formou posledného poriadku, a musel byť písomný, vyhotovený vlastnoručne alebo aspoň vlastnoručne podpísaný pred svedkami, či vyhotovený pred súdom alebo notárom. Žiadne prežitky predchádzajúceho práva, ako osobitné dedičské zabezpečenie žien, sa nezachovalo.

Spoločne s občianskym právom hmotným sa v období socialistického práva zmenil aj charakter občianskeho práva procesného. Vzorom nového Občianskeho súdneho poriadku z roku 1950 (zákon č. 142/1950 Zb.) bol občiansky procesný kódex RSFSR z roku 1923. Nový zákonník nahradil všetky u nás do tej doby platné procesné predpisy, pričom sa oprel o jedinú zásadu – zásadu materiálnej pravdy. V podstate zavrhol rozlišovanie konania na sporové a nesporné a posilnil postavenie prokuratúry v civilnom konaní. Prokurátor mohol kedykoľvek vstúpiť do ktoréhokoľvek procesu a podľa neskoršie novelizovaného textu aj podať návrh na začatie konania v akejkoľvek veci (podľa pôvodného znenia len v niektorých veciach). Taktiež bol jednotným prameňom konania určovacieho, ako aj exekučného. Následné početné zmeny sa nedotkli ani jeho zásad ani štruktúry. To, že jeho vzorom bol OSP Sovietskeho zväzu z roku 1923, prejavilo sa to prijatím princípu materiálnej pravdy, prehĺbili sa súdne a prokurátorské zásahy do priebehu konania, rozšírila sa poučovacia povinnosť súdu, zaviedla sa sťažnosť pre porušenie zákona a text sa zbavil predchádzajúcej kazuistiky¹¹.

Existovala aj možnosť mimosúdneho – rozhodcovského konania, avšak len vtedy, ak jednou zo strán bola československá právnická osoba.

V nasledujúcich rokoch prešiel občiansky súdny poriadok mnohými zmenami, ktoré boli vyvolané reorganizáciami niektorých orgánov ako prokuratúry, štátneho notárstva, súdov a národných výborov.

Keďže Občiansky zákonník z roku 1950 upravoval len najzákladnejšie otázky občianskeho práva hmotného, uberal sa vývin občianskeho práva až do roku 1964 prostredníctvom čiastkových právnych úprav zasahujúcich do občianskoprávných vzťahov. Avšak aj z viacerých iných dôvodov začalo sa uvažovať o novom kódexe. Občiansky zákonník z roku 1950 bol prekonaný aj v dôsledku dynamiky porevolučného vývoja a začala sa pociťovať nutnosť jeho revízie. K tomu došlo pri rekodifikácii československého práva po vydaní novej Ústavy z roku 1960. Na základe tejto ústavy bola v rokoch 1963 a 1964 vydaná séria nových kódexov a zákonov, ktorá obsahovala aj rekodifikáciu občianskeho zákonníka¹².

2.2. Občiansky zákonník z roku 1964 a naň nadväzujúce predpisy

Už koncom päťdesiatych rokov sa začali ozývať hlasy, že platný občiansky zákonník „úplne neodráža pomery a vzťahy, ktoré sa v našej spoločnosti v danej etape vývoja socializmu vytvorili“. Skutočne tak tomu bolo, pretože zavádzanie centrálne riadenej ekonomiky vyžadovalo priame zásahy do hospodárskej oblasti a detailnú právnu reguláciu mnohých oblastí. Zákonník preto nebol v mnohých smeroch aplikovaný a – ako ukazuje aj mnoho predpisov, ktoré platili popri ňom – právny vývoj sa uberal inými cestami. Aj preto sa začalo v súvislosti s prípravou a prijatím ústavy v roku 1960 uvažovať o vydaní nového občianskoprávneho kódexu. Zo dňa 8. decembra 1960 pochádza uznesenie ÚV KSČ o vypracovaní nového občianskeho zákonníka, ktorý sa mal obmedziť na regulovanie majetkovoprávných vzťahov medzi občanmi, resp. aj medzi občanmi a organizáciami pri uspokojovaní majetkových potrieb občanov. Občianske právo sa teda malo ďalej zúžiť, najmä sa opäť z neho mali vyčleniť tie vzťahy, ktoré skôr upravoval obchodný zákonník. Uvedené predstavy sa realizovali v rokoch 1963–1964. Popri občianskom zákonníku boli legislatívne ucelene upravené spoločenské vzťahy v oblasti výroby (hospodárska oblasť), spoločenské vzťahy v oblasti práce (pracovnoprávna oblasť) a podobne ako už skôr spoločenské vzťahy v manželstve a rodine (rodinnoprávna oblasť). A tak namiesto občianskeho zákonníka z roku 1950 boli v roku 1963 a 1964 vydané právne kódexy tri, a to občiansky zákonník č. 40/1964 Zb., hospodársky zákonník č. 109/1964 Zb. a zákonník medzinárodného obchodu č. 101/1963 Zb., ktoré ešte dopĺňal zákonník práce č. 65/1965 Zb. Tým sa zavŕšila hlboká dezintegrácia celého súkromného práva, začatá po roku 1948¹³.

Občiansky zákonník z roku 1964 upravoval len základné občianskoprávne vzťahy. Niektoré fundamentálne ustanovenia občianskeho práva pritom boli obsiahnuté priamo v ústave z roku 1960. Boli to najmä ustanovenia

¹¹ Hlavsa P. Nástin právného vývoje civilného procesu a organizace soudů na území dnešní České republiky po 2. světové válce / P. Hlavsa // Soukup L. Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990 / L. Soukup. – Praha : Karolinum, 2002. – S. 290.

¹² Skaloš M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989 / M. Skaloš. – Banská Bystrica : PrF UMB, 2011. – S. 294–297.

¹³ Vojáček L. Právní dějiny na území Slovenska / L. Vojáček, K. Schelle. – Ostrava ; Přívoz : Key Publishing, 2007. – S. 403–404.

o vlastníctve (čl. 8–10), o právnických osobách (čl. 11) a ďalej niektoré ustanovenia hlavy II. ústavy o základných právach a povinnostiach občanov.

Popri Občianskom zákonníku a už uvedených dvoch kódexov boli prijaté ďalšie dôležité právne normy upravujúce niektoré špecifické otázky občianskeho práva: zákon o hospodárení s bytmi č. 41/1964 Zb, zákon o osobnom vlastníctve bytov č. 52/1966 Zb., zákon o zodpovednosti za škodu spôsobenú rozhodnutím orgánu štátu alebo nesprávnym úradným postupom č. 58/1969 Zb.¹⁴, Autorský zákon č. 35/1965 Zb., zákon o objavoch, zlepšovacích návrhoch a priemyselných vzoroch č. 84/1972 Zb., zákon o štátnom notárstve a o konaní pred štátnym notárstvom č. 95/1963 Zb.¹⁵

Väčšina uvedených predpisov bola v ďalších desaťročiach novelizovaná, niektoré aj viackrát. Na vykonanie Občianskeho zákonníka, prípadne iných občianskoprávných noriem bolo vydaných ešte množstvo ďalších vykonávacích predpisov, z nich najdôležitejšia bola vyhláška ministerstva spravodlivosti č. 32/1965 Zb., rovnako v ďalších rokoch novelizovaná a doplnená.

Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb. nadobudol účinnosť 1. apríla 1964 a platí spolu so zmenami a doplnkami až dodnes. Od Občianskeho zákonníka z roku 1950 sa odlišuje vo viacerých smeroch. Predovšetkým je tu rozdiel čo do rozsahu upravovaných vzťahov, ďalej čo do koncepcie samotnej úpravy a napokon čo do konkrétnej úpravy jednotlivých občianskoprávných vzťahov¹⁶.

Tento zákonník bol podstatne odlišný od predchádzajúceho zákonníka, ako aj od jeho dnešnej podoby. Stál na koncepcii užšieho poňatia občianskeho zákonníka, označovaného neskôr ako spotrebiteľské poňatie. Právna úprava Občianskeho zákonníka bola výrazne kogentná (neumožňovala odchyliť sa dohodou od ustanovení zákonníka). Konkrétne napríklad pri úprave bezpodielového spoluvlastníctva manželov sa žiadna modifikácia zákonnej úpravy nepripúšťala.

Popri kogentnosti socialistickej občianskoprávnej úpravy boli pre ňu typické aj ďalšie administratívne zásahy a verejnoprávne prvky, pričom sa prejavili napríklad tým, že na zmluvu o prevode nehnuteľností sa vyžadovala registrácia štátnym notárstvom. Štátne zásahy sa prejavili aj v otázke bytovej, kde zákon podmieňoval uzatvorenie nájomnej zmluvy vydaním rozhodnutia o pridelení bytu príslušným orgánom štátnej správy. Na zmluvu o prevode budov, ktoré boli v súkromnom vlastníctve, a na zmluvu o prevode alebo nájme poľnohospodárskeho či lesného pozemku sa vyžadoval súhlas okresného národného výboru (ONV), neskôr miestneho národného výboru (MNV).

Opustilo sa tiež zaťažené juristické pojmoslovie a Občiansky zákonník zaviedol pojmy nové – napríklad namiesto „nájomná zmluva“ termín „osobné užívanie bytu“ a namiesto „nájomného“, „úhrada za osobné užívanie bytu“. Mnoho inštitútov nebolo v zákonníku upravených vôbec – napríklad relatívna neplatnosť, susedské práva, vydržanie, držba, zmluvné záložné právo a iné.

Nedostatočná úprava niektorých inštitútov, prípadne ich úplne vynechanie viedlo k potrebe novelizácie Občianskeho zákonníka v roku 1982. Zákon č. 131/1982 Zb. z 9. novembra 1982, ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky zákonník a upravujú sa niektoré ďalšie majetkové vzťahy, boli upravené otázky opatrovníctva, uzatváranie zmlúv, susedské vzťahy, ochrana držby, vydržanie, vecné bremená, spoluvlastníctvo, bezpodielové spoluvlastníctvo manželov, stavba na cudzom pozemku, poistenie a náhrada škody. Záložné právo však stále mohlo vznikáť len zo zákona a nie na základe zmluvného dojednaní¹⁷.

Po roku 1960, po vydaní tzv. socialistickej ústavy sa popri ostatných kódexoch začal pripravovať aj nový procesný kódex. Ten bol nakoniec vydaný ako zákon č. 99/1963 Zb. s účinnosťou od 1. apríla 1964. Svoj vzor mal v zásadách občianskeho súdneho poriadku ZSSR a zväzových republík z roku 1961.

Aj nový procesný kódex bol postavený na zásade materiálnej pravdy. Podstatne bola zmenená náplň pojednacej zásady. Intenzita zásahov súdu do meritu konania sa značne rozšírila. Po novom boli upravené proces-

¹⁴ Zákon č. 58/1969 Zb. z 5. júna 1969 o zodpovednosti za škodu spôsobenú rozhodnutím orgánu štátu alebo jeho nesprávnym úradným postupom, s účinnosťou od 1. júla 1969, ktorý zrušil § 426 občianskeho zákonníka o zodpovednosti za škodu spôsobenú nezákonným rozhodnutím a upravil túto otázku samostatne.

¹⁵ Schelleová I. Vývoj kodifikácie občianskeho práva / I. Schelleová, K. Schelle. – Brno : Masarykova univerzita, 1993. – S. 26.

¹⁶ Skaloš M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989 / M. Skaloš. – Banská Bystrica : PrF UMB, 2011. – S. 300–304.

¹⁷ Vojáček L. Československé právne dejiny / L. Vojáček, J. Kolárik, T. Gábriš. – Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2011. – S. 124–125.

né práva účastníkov a rozšírením poučovacej povinnosti súdu im bolo umožnené ich plné využitie. Zvýraznila sa pozícia prokurátora, ktorý mohol ovplyvňovať konanie ako po stránke formálnej, tak obsahovej. S tým súvisela aj možnosť opravného prostriedku – sťažnosti pre porušenie zákona.

Procesný kódex z roku 1963 sa však podstatne líšil od kódexu z roku 1950. Napríklad na rozdiel od predchádzajúceho kódexu nemal žiadne ustanovenie o povoľovaní zadržať určitú osobu v ústave, pretože konanie o tom bolo zverené orgánom zdravotníctva. Rovnako nemal ustanovenie o prejednávaní dedičstva alebo o súdnej úschove. Obidve tieto konania totiž upravil v tej dobe vydaný notársky poriadok¹⁸. Notári rovnako robili konanie o umorovanie listín, čo v občianskom súdnom poriadku z roku 1950 zakotvené nebolo. Proti rozhodnutiu štátneho notárstva sa však bolo možné odvolať a o týchto odvolaniach, rovnako ako sťažnostiach pre porušenie zákona rozhodovali súdy.

Nový OSP nemal ani žiadnu osobitnú úpravu konania o manželských veciach, zistení a zapretí otcovstva, nájomných veciach a iných veciach, ktoré boli upravené v OSP z roku 1950. Chýbali aj ustanovenia o pomere k cudzine, pričom tie boli zahrnuté do zákona o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom č. 97/1963 Zb. (platnom dodnes).

Rovnako systematika občianskeho súdneho poriadku z roku 1963 bola podstatne iná ako u predchádzajúceho procesného predpisu. Navyše z nej boli vyňaté niektoré veci, ktoré upravovali osobitné zákony alebo ich úprava sa stala súčasťou iných kódexov, ako bol zákonník práce, zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom z roku 1963 alebo zákon o rozhodcovskom konaní v medzinárodnom obchodnom styku a o výkone rozhodcovských rozhodnutí z toho istého roku. Procesnoprávne normy navyše obsahoval napríklad aj zákon o miestnych ľudových súdoch a mnoho iných zákonov.

V niektorých prípadoch sa zmenila aj terminológia. Napríklad exekučné konanie bolo teraz upravené pod názvom výkon rozhodnutia.

V ďalších rokoch občiansky súdny poriadok prešiel mnohými novelizáciami a tie rozhodujúce boli vydané až po roku 1989¹⁹, pričom najvýznamnejšie zmeny priniesla novela č. 519/1991 Zb., ktorou bola odstránená rozsiahla účasť prokurátora v občianskom súdnom konaní, bola posilnená dispozičná zásada a postavenie účastníkov v konaní. Sťažnosť pre porušenie zákona bola nahradená dovolaním²⁰.

3. Vývoj občianskeho práva po roku 1989

Nové spoločensko-ekonomické a politické podmienky a zmeny, ktoré nastali po novembri 1989, si vyžadovali zásadnú prestavbu celého právneho poriadku vrátane súkromného práva. Predovšetkým bolo potrebné uviesť do súladu Občiansky zákonník s Listinou základných práv a slobôd. Prvý krok v tomto smere bol urobený prijatím novely Občianskeho zákonníka v roku 1991 s účinnosťou od 1. januára 1992.

3.1. Občianske právo v rokoch 1989–1992

V tomto období boli vykonané čiastkové zmeny novelizáciami konkrétnych častí, resp. boli prijaté zákonné úpravy, ktoré mali priamy vplyv na zákonnú úpravu Občianskeho zákonníka.

Prvou takouto novelizáciou bol zákon č. 87/1990 Zb. z 28.3.1990, s účinnosťou od 29.3.1990. Novela sa týkala § 13, podľa ktorého mal občan právo sa najmä domáhať, aby bolo upustené od neoprávnených zásahov do práva na ochranu jeho osobnosti a tiež, aby následky takýchto zásahov boli odstránené. Súd mohol tiež rozhodnúť, aby bolo dané primerané zadostučinenie takému občanovi²¹.

V rovine ústavnoprávnej podstatnú zmenu občianskeho práva a smer jeho prebudovania po roku 1989 naznačil ústavný zákon č. 100/1990 Zb., ktorý zaručil súkromné vlastníctvo a dedenie. V tomto duchu bol v roku 1991 novelizovaný aj samotný zákonník – zákonom č. 509/1991 Zb. z 5. novembra 1991, ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník, pričom upravil nasledujúce okruhy problémov: právnická osoba, splnomocnenie, uzatváranie zmlúv, vlastníctvo, spoluvlastníctvo, vecné práva k cudzím veciam, záloh, podzáloh, vecné

¹⁸ Dedičské konanie však patrilo štátnemu notárstvu už podľa občianskeho súdneho poriadku z roku 1950 a úschova vecí len čiastočne.

¹⁹ Vojáček L. Právní dějiny na území Slovenska / L. Vojáček, K. Schelle. – Ostrava ; Přívoz : Key Publishing, 2007. – S. 406–407.

²⁰ Skaloš M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989 / M. Skaloš. – Banská Bystrica : PrF UMB, 2011. – S. 305.

²¹ Málek A. Občanský zákoník a předpisy související / A. Málek. – Praha : Orbis, 1964. – S. 31.

bremená, zádržné právo, zodpovednosť za škodu, bezdôvodné obohatenie a závet. V záväzkovom práve boli doplnené mnohé zmluvné typy, keďže dovtedy sa úprava mnohých zmlúv nachádzala len v zákonníku medzinárodného obchodu²².

Vývoj súkromného práva začiatkom 90. rokov zásadným spôsobom ovplyvnila rozsiahla reprivatizácia (reštitúcie) a privatizácia, ktorými sa začal proces znovu rozdeľovania vlastníckych titulov v spoločnosti prostredníctvom prevodu a prechodu vecí a majetku nachádzajúcich sa vo vlastníctve štátu do vlastníctva fyzických a právnických osôb. Široko koncipovaná právna úprava reštitúcií umožňovala vrátiť majetok predovšetkým občanom, ktorým bol v uplynulých desaťročiach odňatý v rozpore s ľudskými a občianskymi právami. K najdôležitejším reštitučným zákonom patria: zákon č. 403/1990 Zb. o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd v znení neskorších predpisov, zákon č. 119/1990 Zb. o súdnej rehabilitácii v znení neskorších predpisov, zákon č. 87/1991 Zb. o mimosúdnych rehabilitáciách v znení neskorších predpisov, zákon č. 229/1991 Zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku v znení neskorších predpisov a zákon SNR č. 282/1993 Z.z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam.

Značný posun vo vlastníckej štruktúre spoločnosti znamenal zákonné uznanie obcí ako samostatných právnických osôb a následný prechod veľkého objemu hnutelných a nehnuteľných vecí z vlastníctva štátu do vlastníctva obcí (zákon č. 138/1991 Zb. o majetku obcí v znení neskorších predpisov).

Napokon v tejto súvislosti treba spomenúť zákon č. 42/1992 Zb. o úprave majetkových vzťahov a o vysoportovaní majetkových nárokov v družstvách, ktorý sa stal právnym základom transformácie, resp. privatizácie družstiev a ich majetku²³.

Zákon č. 264/1992 Zb. z 28.4.1992, s účinnosťou od 1.1.1993 novelizoval Občiansky zákonník a zároveň ako aj vyplýva z názvu, zrušil zákon o štátnom notárstve a o konaní pred štátnymi notárstvami (notársky poriadok). V nadväznosti boli vydané aj zák. č. 265/1992 Zb. o zápisoch vlastníckych a iných vecných práv k nehnuteľnostiam a zák. SNR č. 266/1992 Zb. o katastri nehnuteľností. Už citované zákonné predpisy mali vplyv na novelizáciu Občianskeho zákonníka vykonanú zákonom č. 264/1992 Zb. v častiach týkajúcich sa nadobudnutia vlastníckeho a iných vecných práv vkladom do katastra nehnuteľností. Novým bolo taktiež zrušenie notárskeho poriadku a prechod kompetencií štátnych notárstiev na súdy.

Čiastkovo sa novela dotkla aj otázok bytov osobitného určenia alebo bytov v domoch osobitného určenia.

3.2. Občianske právo v samostatnej Slovenskej republike

Prijatím Ústavy Slovenskej republiky z 1.9.1992 a po vzniku Slovenskej republiky dňom 1.1.1993 sa občianske (súkromné) právo na Slovensku začalo uberať vlastným vývojom. Pred prijatím vlastných normatívnych aktov bolo potrebné zabezpečiť kontinuitu právneho poriadku. Takáto kontinuita bola zabezpečená recepčným ustanovením čl. 152 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky. V súlade s týmto článkom Ústavy SR Občiansky zákonník (zák. č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov) a ostatné občianskoprávne zákonodarstvo, ako aj Obchodný zákonník a Zákonník práce sa stali súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky.

Vývoj občianskeho (súkromného) práva v Slovenskej republike začala čoraz intenzívnejšie ovplyvňovať realizácia programu aproximácie slovenského práva s právom Európskej únie, najmä potom, čo Slovenská republika uzavrela s Európskou úniou a jej členskými štátmi dohodu o pridružení, ktorá sa stala súčasťou nášho právneho poriadku 1. februára 1995. V oblasti občianskeho práva hmotného išlo a ide najmä o realizáciu tých smerníc orgánov Európskej únie, resp. Európskych spoločenstiev, ktoré sa týkajú zvýšenia ochrany spotrebiteľov. S takýmto zameraním a obsahom boli prijaté najmä tieto úpravy: zákon č. 294/1999 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú vadným výrobkom, zákon č. 108/2000 Z. z. o ochrane spotrebiteľa pri podomovom predaji a zásielkovom predaji, zákon č. 281/2001 Z.z. o organizovaných zájazdoch, podmienkach podnikania cestovných kancelárií a cestovných agentúr (na základe tohto zákona bola medzi ustanovenia Občianskeho zákonníka o príkaznej zmluve vsunutá úprava zmluvy o obstaraní zájazdu), zákon č. 258/2001 Z.z. o spotrebiteľských úveroch, zákon č. 261/2001 Z.z. zrušil anonymitu vkladov (vklady na doručiteľa) spolu s novou úpravou niektorých aspektov nájmu bytu, ktorá bezprostredne nesúvisí s požiadavkami aproximácie, ale má zásadný význam pre nastolenie rovnováhy medzi postavením prenajímateľov a nájomcov bytov v tom zmysle, že sa odstraňuje neprimerané preferovanie ochrany nájomcu bytu²⁴.

²² Vojáček L. Československé právne dejiny / L. Vojáček, J. Kolárik, T. Gábriš. – Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2011. – S. 125.

²³ Lazar J. Základy občianskeho hmotného práva I / J. Lazar a kol. – 2. preprac. vyd. – Bratislava : Iura Edition, 2004. – S. 59–60.

²⁴ Lazar J. Základy občianskeho hmotného práva I / J. Lazar a kol. – 2. preprac. vyd. – Bratislava : Iura Edition, 2004. – S. 61–62.

Zákon č. 215/2002 Z.z. z 15. marca 2002 o elektronickom podpise a o zmene a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou od 1. mája 2002 do Občianskeho zákonníka zaviedol, že právny úkon sa považuje za úkon urobený v písomnej forme, ak je podpísaný zaručeným elektronickým podpisom.

Významnú zmenu v Občianskom zákonníku, ktorá bezprostredne súvisí aj s aproximáciou práva, predstavuje zákon č. 526/2002 Z.z. (s účinnosťou od 1. januára 2003), ktorým sa uskutočnila reforma záložného práva²⁵. Reforma zaviedla novú úpravu dobrovoľných verejných dražieb obsahnutú v novom zákone č. 527/2002 Z.z. o dobrovoľných dražbách („zákon o dražbách“), ktorý okrem iného procesnoprávne zabezpečuje spôsob výkonu záložného práva.

Novela Občianskeho zákonníka zjednotila právnu úpravu záložného práva pre celú oblasť súkromného práva, pričom touto novelou boli pôvodné ustanovenia zákona o záložnom práve v plnom rozsahu vypustené a boli nahradené celkom novou úpravou zahrnutou v ust. § 151a až 151md. Zároveň boli vypustené ustanovenia o záložnom práve z Obchodného zákonníka (§ 297–299).

Zákonom č. 526/2002 Z. z. sa rozšírili aj rozhodovacie právomoci súdu v prípade, keď sa jeden z manželov dopustil násillia voči druhému manželovi. Ak násillie dosahuje intenzitu uvedenú v ust. § 146 ods. 2 zákona, súd na návrh postihnutého manžela môže obmedziť užívacie právo jedného z manželov k domu alebo bytu patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva, prípadne z užívacieho práva ho celkom vylúčiť²⁶. Súd by tak mohol rozhodnúť aj počas trvania manželstva bez toho, aby došlo k celkovému vysporiadaniu bezpodielového spoluvlastníctva. Súd na obmedzenie užívacieho práva k bytu toho manžela, ktorý sa dopustil násillia, splnomocnil novo doplnený § 705a.

Ďalšiu nezanedbateľnú zmenu Občianskeho zákonníka priniesol zákon č. 150/2004 Z.z. z 2. marca 2004, ktorý nadobudol účinnosť 1. apríla 2004. Týmto zákonom sa do Občianskeho zákonníka zapracovala spotrebiteľská zmluva ako osobitný typ zmluvy (§ 52 a nasl. OZ). Do prijatia tohto zákona bol takýto typ zmluvy čiastočne upravený v zákone o ochrane spotrebiteľa (zákon č. 634/1992 Zb. v znení neskorších predpisov) prostredníctvom tzv. typovej zmluvy, ktorá sa z uvedeného zákona vypustila a zapracovala sa do Občianskeho zákonníka. Okrem iného sa týmto zákonom zvýšila aj ochrana občanov ako spotrebiteľov. Súčasne sa touto novelizáciou Občianskeho zákonníka upravil tzv. „timesharing“ – zmluva o práve užívať budovu alebo jej časť v časových úsekoch (§ 55 a nasl. OZ).

Zákon o rodine č. 94/1963 Zb. bol na svoju dobu moderný a progresívny. Po dlhé štyridsaťročné obdobie platil takmer v nezmenenej podobe. Pretože už nedokázal dostatočne reagovať na vývoj a zmeny, ktoré nastali v spoločnosti, dňa 19.01.2005 NR SR schválila nový zákon o rodine²⁷. Avšak aj napriek tejto úprave bolo potrebné naďalej využívať súdnu prax, ktorá sa dovtedy vyvinula.

Nový zákon o rodine reagoval špecificky na Dohovor o právach dieťaťa a čiastočne i na legislatívny zámer – rekodifikáciu OZ, ktorý má obsahovať aj úpravu rodinného práva, čo je odôvodnené prevažne súkromnoprávnou povahou vzťahov upravených rodinným kódexom.

Cieľom novej koncepcie právnej úpravy bolo vytvoriť kvalitný pilier, na ktorom môžu stavať pripravované rekodifikačné práce a zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej prevencii. Do zákona o rodine sa nedostala predmanželská zmluva, pretože ju má obsahovať pripravovaná rekodifikácia Občianskeho zákonníka.

V nadväznosti na niekdajšie pozemkovoknižné právo uplatňujúce sa na Slovensku do roku 1950 boli zavedené konštitutívne účinky zápisov (vkladov) vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam. Právna úprava obsahnutá vo federálnom zákone č. 265/1992 Zb. o zápise vlastníckych a iných vecných práv k nehnuteľnostiam a zákone SNR č. 266/1992 Zb. o katastri nehnuteľností v Slovenskej republike (katastrálny zákon) bola už v podmienkach Slovenskej republiky zjednotená a obsahovo sústredená do jedného komplexného zákona č. 162/1995 Z.z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných vecných práv k nehnuteľnostiam. Táto úprava sa v ďalších rokoch dopĺňala a menila.

Pre transformáciu bytov a nebytových priestorov mala zásadný význam osobitná, od Občianskeho zákonníka oddelená, právna úprava obsahnutá v zákone č. 182/1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov v znení neskorších predpisov.

²⁵ Matherňová K M. Reforma záložného práva / K. Matherňová, K. Valová, M. Hucíková // Ekonomický a právny poradca. – Žilina : Poradca podnikateľa s.r.o., 2003. – č. 6–7. – S. 64.

²⁶ Zákon s komentárom : Občiansky zákonník // Poradca 2003. – Žilina : Poradca s.r.o., 2003. – č. 10. – S. 88.

²⁷ Zákon NR SR č. 36/2005 Z.z. z 19. januára 2005 o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Na Slovensku vznikla potreba osobitne upraviť aj niektoré stránky pozemkového vlastníctva, pričom boli to predovšetkým zákony č. 180/1995 Z.z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom a č. 181/1995 Z.z. o pozemkových spoločenstvách, ktoré obsahovo nadväzovali na skoršiu zákonnú úpravu prijatú ešte v období existencie československého štátu²⁸. Pozemkového vlastníctva sa týkal aj zákon č. 64/1997 Z.z. o užívaní pozemkov v zriadených záhradkových osadách a vyporiadaní vlastníctva k nim, ktorý umožňuje, aby občania – záhradkári hospodáriaci na pozemkoch v legálne zriadených záhradkových osadách nadobudli individuálne užívanú pôdu do vlastníctva²⁹.

Podstatnú zmenu v úprave vzájomného vzťahu medzi vlastníckym právom k pozemku a vlastníckym právom k stavbe postavenej na pozemku má priniesť rekodifikovaný OZ a to tak, že stavba postavená na pozemku sa bude považovať za súčasť pozemku okrem prípadu, keď zákon alebo zmluva ustanovuje inak³⁰.

Nová úprava prirodzene nemôže odstrániť všetky nedostatky, ku ktorým došlo v tejto oblasti v minulosti, môže však zabezpečiť pre budúcnosť, aby tu bola jednota vlastníckeho práva k pozemku a k stavbe v súlade s rímskoprávnou zásadou „superficies solo cedit“, ktorá sa rešpektuje vo všetkých západných úpravách. Oddelenosť vlastníckeho práva k stavbe od vlastníckeho práva k pozemkom bude prípustná len výnimočne, a to na základe osobitného inštitútu práva stavby, ktoré bolo u nás známe do roku 1964. Tým sa zavedie prehľadnosť vo vlastníckych vzťahoch k stavbám a odstráni sa neprehľadnosť doterajších vlastníckych vzťahov k stavebným pozemkom.

V rekodifikovanom Slovenskom súkromnom práve by namiesto dvoch zmluvných systémov mal existovať len jeden zmluvný systém, pričom sa predpokladá, že pri jednotlivých zmluvných typoch tam, kde by sa to vzhľadom na existenciu osobitostí obchodnoprávných vzťahov ukázalo ako nevyhnutné, by boli uvedené modalita a špecifické obchodnoprávne ustanovenia (napríklad pri kúpnej zmluve, zmluve o dielo, mandátnej zmluve, pri zodpovednosti za škodu, pri zodpovednosti za vadné plnenie a pod.).

Uvedená tendencia sa napokon v ostatnom období čoraz väčšmi presadzuje aj v práve Európskej únie, najmä v súvislosti s vypracovaním princípov európskeho zmluvného práva, ktoré majú podstatným spôsobom prispieť k tvorbe Európskeho občianskeho zákonníka.

Záver

Počas platnosti Občianskeho zákonníka z roku 1964 bol niekoľkokrát jeho text doplňovaný a novelizovaný, avšak boli to zmeny vždy čiastkového charakteru, vždy len doplňovali, alebo novelizovali to, čo sa do predchádzajúcej úpravy nedostalo a praktický život spoločnosti to vyžadoval.

Základnú úpravu súkromného práva prijatú v Československu roku 1991 v podobe novelizovaného Občianskeho zákonníka a Obchodného zákonníka od počiatku právna veda, aplikačná prax i predstavitelia legislatívy považovali za prechodné, krátkodobé riešenie, ktoré má podľa možnosti v krátkom čase nahradiť plnohodnotná rekodifikácia súkromného práva.

Zhrnutie

Príspevok podáva stručný prehľad vývoja súkromného práva na území Slovenska a v Slovenskej republike i vývoj právnej úpravy jednotlivých súkromnoprávných inštitútov tak, ako sa uplatňovali a uplatňujú na území Slovenska.

Summary

The article gives a brief overview of the development of private law in territory of Slovakia and in Slovak Republic and the development of legislation of particular private law institutes as they implement and apply in Slovakia.

²⁸ Zákon č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách a zákon č. 293/1992 Zb. o úprave niektorých vlastníckych vzťahov k nehnuteľnostiam.

²⁹ Lazar J. Základy občianskeho hmotného práva I / J. Lazar a kol. – 2. preprac. vyd. – Bratislava : Iura Edition, 2004. – S. 61.

³⁰ Svoboda J. K rekodifikácii Občianskeho zákonníka – II. časť / J. Svoboda // Justičná revue. – 1998. – roč. 50. – č. 1. – S. 23.

Použitá literatúra:

1. Bianchi L. Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848–1945 / L. Bianchi. – Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973. – 781 s.
2. Černý J. Občanský zákoník se zapracovanými zákony, které jej mění, doplňují a upravují včetně novely přijaté zákonem Federálního shromáždění ČSFR dne 5.11.1991 / J. Černý, L. Vondrák. – Brno : Petrov, 1991. – 248 s.
3. Čič M. Československý socialistický štát a právo. Vznik a rozvoj / M. Čič a kol. – Bratislava : Veda Vydavateľstvo SAV, 1987. – 572 s.
4. Hubenák L. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1918–1945 / L. Hubenák. – Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 1998. – 187 s.
5. Lazar J. Základy občianskeho hmotného práva I / J. Lazar a kol. – 2. preprac. vyd. – Bratislava : Iura Edition, 2004. – 438 s.
6. Luby Š. Základy všeobecného súkromného práva / Š. Luby. – 3. vyd. pôvod. diela. – Šamorín : Heuréka 2002. – 287 s.
7. Málek A. Občanský zákoník a předpisy souvisící / A. Málek. – Praha : Orbis, 1964. – 362 s.
8. Mathernová K M. Reforma záložného práva / K. Mathernová, K. Valová, M. Hucíková // Ekonomický a právny poradca. – Žilina : Poradca podnikateľa s.r.o., 2003. – č. 6–7. – S. 62–97.
9. Ministerstvo spravodlivosti SR: Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka // Príloha k Justičnej revue. – 2002. – roč. 54. – č. 8–9.
10. Mosný P. Dejiny štátu a práva na území Slovenska / P. Mosný, L. Hubenák, M. Skaloš. – Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2010. – 386 s.
11. Schelleová I. Vývoj kodifikácie občianskeho práva / I. Schelleová, K. Schelle. – Brno : Masarykova univerzita, 1993. – 35 s.
12. Schelleová I. Vývoj kodifikácie občianskeho práva / I. Schelleová, K. Schelle // Vývoj právnych kodifikácií. Sborník z mezinárodnej vedeckej konferencie / K. Schelle (ed.). – Brno : Masarykova univerzita, 2004. – S. 9–36.
13. Schelleová I. 100 let kodifikace moderního občianskeho soudního řízení / I. Schelleová, K. Schelle // Právny obzor. – 1995. – roč. 78. – č. 4. – S. 320–326.
14. Skaloš M. Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989 / M. Skaloš. – Banská Bystrica : PrF UMB, 2011. – 428 s.
15. Svoboda J. Občiansky zákonník I. diel. Komentár / J. Svoboda a kol. – 3. vyd. – Bratislava : Eurounion, 1998. – 744 s.
16. Svoboda J. K rekodifikácii Občianskeho zákonníka – I. časť / J. Svoboda // Justičná revue. – 1997. – roč. 49. – č. 12. – S. 28.
17. Svoboda J. K rekodifikácii Občianskeho zákonníka – II. časť / J. Svoboda // Justičná revue. – 1998. – roč. 50. – č. 1. – S. 23.
18. Svoboda J. K rekodifikácii Občianskeho zákonníka – III. časť / J. Svoboda // Justičná revue. – 1998. – roč. 50. – č. 2. – S. 45–46.
19. Vlček E. Československé dejiny štátu a práva 1918–1960 / E. Vlček, P. Mates, K. Schelle. – Brno : Univerzita J.E. Purkyně, 1988. – 304 s.
20. Vojčík P. Občianske právo hmotné – I. diel / P. Vojčík. – Košice : Univerzita P.J. Šafárika, 2002. – 302 s.
21. Vojáček L. Československé právne dejiny / L. Vojáček, J. Kolárik, T. Gábriš. – Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2011. – 424 s.
22. Vojáček L. Právni dějiny na území Slovenska / L. Vojáček, K. Schelle. – Ostrava ; Přívoz : Key Publishing, 2007. – 457 s.
23. Zákon s komentárom : Občiansky zákonník // Poradca 2003. – Žilina : Poradca s.r.o., 2003. – č. 10. – S. 85–93.
24. Hlavsa P. Nástin právneho vývoje civilního procesu a organizace soudů na území dnešní České republiky po 2. světové válce / P. Hlavsa // Soukup L. Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990 / L. Soukup. – Praha : Karolinum, 2002. – S. 285–292.
25. Dvořák J. K některým otázkám vývoje občianskeho práva / J. Dvořák // Soukup L. Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990 / L. Soukup. – Praha : Karolinum, 2002. – S. 233–240.

JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD,
odborný asistent Katedry dejín štátu a práva
Právnická fakulta
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici